

**ÇOVDAR QIZIL YATAĞINDA
“MƏRKƏZİ” FİLİZ KÜTLƏSİNİN MORFOLOGİYASI****F.C.HÜSEYNOV**
Bakı Dövlət Universiteti

Məqalədə ilk dəfə olaraq Çovdar qızıl yatağının sənaye əhəmiyyətli “Mərkəzi” filiz kütləsinin morfolojiyasına dair fərziyyələr sistemləşdirilərək təqdim edilmişdir. Fərziyyələr əldə olunan geoloji məlumatlarla müqayisəli şəkildə araşdırılmış, filiz kütləsinin morfolojiyasına dair bir sıra yekun nəticələr çıxarılmış və onun mürəkkəb quruluşlu subvulkan kütləsi olduğu göstərilmişdir.

Çovdar qızıl yatağı geoloji-tektonik cəhətdən Kiçik Qafazın Lök-Qarabağ struktur-formasion zonasının Şəmkir antiklinoriumunun Daşkəsən sinklinorisinə keçid sahəsində yerləşir. Ərazi mürəkkəb geoloji-quruluşu ilə fərqlənir, bu da Çovdar filiz sahəsinin regionun tektonik quruluşunda tutduğu mövqe ilə izah olunur.

Yataq sahəsinin tektonik quruluşunda Çovdar antiklinalı, Danayer sinklinal qırışıqlıqları eləcə də şimal-qərb, submeridional, şimal-şərq və uzununa qırılma-pozulmaları iştirak edir.

Yataq sahəsinin geoloji quruluşu Orta Yuranın Bayos, Bat yaşlı vulkanogen, vulkanogen-çökmə süxurlarından təşkil olunub.

Bayos yaşlı süxurlar ardıcıl differensiasiyaya uğramış bazalt-andezit-dasit-riolit formasiyasının vulkanogen-çökmə süxurlarından, Bat yaşlı süxurlar isə orta, orta-əsasi tərkibli aqlomerat brekçiyalarından, tuflardan və nadir hallarda təsadüf olunan riolit, riolit-dasit, dasit tərkibli lava axımlarından ibarətdir.

Çovdar qızıl yatağı bir neçə qızıllı törəmə kvarsit kütlələrindən ibarətdir. Bunlardan ən əhəmiyyətlisi qızılın yüksək miqdarı ilə səciyyələnən “Mərkəzi” filiz kütləsidir.

Morfoloji cəhətdən “Mərkəzi” filiz kütləsi planda ölçüləri 150-200 m olan paraleloqram formasındadır. Yer səthində filiz cismi bütün istiqamətlərdən qırılma-pozulmaları ilə hüdudlanmışdır. Cismin şimal sərhədi enlik istiqamətli əzilmə zonası ilə hüdudlanır. Bu cismin cənub sərhədində onun yan süxurlarla təması kəskindir. Bununla əlaqədar olaraq tədqiqatçılar cismin cənub təmasınının da qırılma-pozulması boyu keçdiyini qeyd edirlər (Ə.Kərimov).

Filiz kütləsinin morfolojiyasına dair bir çox fikirlər söylənilmişdir. Belə ki, bu sahədə tədqiqat işləri aparmış Ə.Kərimov filiz kütləsinin sütunvari formada olduğunu qeyd edir, lakin onun hansı yolla bu şəkilə düşdüyünü açıqlamır.

Sahədə elmi-tədqiqat işləri ilə məşğul olmuş Ə.Əhmədov və H.Vəliyev isə “Mərkəzi” filiz cisminin vulkan boğazı olduğunu söyləyir və

bunu bir sıra sübutlarla əsaslandırmağa çalışırlar. Onların fikrincə, filiz kütləsi müəyyən mərhələlərlə yer səthinə çıxmış lava qatlarından ibarətdir. Bu qatlar bir-birindən həm tərkiblərinə, həm də qızılın miqdarına görə fərqlənirlər (şəkil 1 a).

Dəfələrlə Çovdar filiz sahəsində olmuş BDU-nun professoru V.Ramazanova görə isə filiz kütləsi vulkan boğazında yerləşmiş, dörd tərəfdən qırılma-pozulmaları ilə hüdudlanmış horstvari qalxmaya məruz qalmış blokdan ibarətdir. Bu fikrini o, filiz kütləsinin şərq və qərbdən aydın şəkildə 3-5 m qalınlıqlı qırılma-pozulmaları ilə hüdudlanması, filiz kütləsinin dərinliyə doğru davam etməsi və yer səthindən 50-70 m dərinlikdə qazılmış iki mağaranın hər ikisinin səthdəki kontakt xəttini keçməsinə baxmayaraq filiz kütləsindən çıxmaması ilə əsaslandırmışdır. Qeyd edək ki, bu ideya öz təsdiqini tapdığı halda filiz cisminin ölçülərinin dərinliyə doğru dəfələrlə artacağı labüddür (şəkil 1 b).

Çovdar qızıl yatağını kəşf etmiş A.Şirinova görə isə bu filiz kütləsi sonradan baş vermiş tektono-maqmatik aktivləşmənin hesabına yer səthinə qədər qalxmışdır. Bu fikrini o filiz kütləsinin planda paraleloqram şəklində olması və yan süxurlardan litoloji cəhətdən kəskin fərqlənməsi ilə izah edir. Bu mülahizə təsdiq olunarsa, Çovdar filiz sahəsində daha bir neçə bu tip qızılı filiz kütləsinin mövcud olması olduqca realdır (şəkil 1 c).

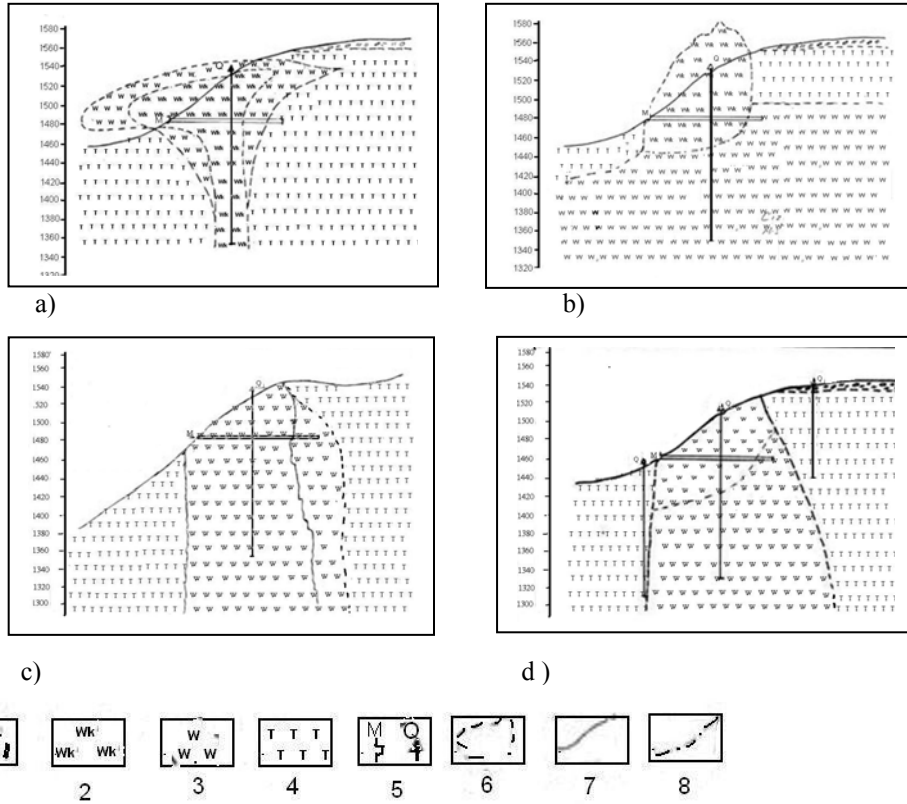
Göründüyü kimi, filiz kütləsinin morfolojiyasına dair bir sıra fikirlər mövcuddur və bu fikirlər müəyyən faktlara əsaslanır.

İndi isə bu məlumatların araşdırılmasına keçək.

Ən əvvəl qeyd edək ki, filiz kütləsinin yaşı təyin edilməmişdir və o təxmini olaraq Bayos-Bat zaman intervalına aid edilir. Filiz kütləsi dərinliyə doğru bir quyu ilə öyrənilmişdir. O həmçinin yer səthindən 50-70 m dərinlikdə horizontal dağ qazmaları ilə də tədqiq edilmiş və bu dağ qazmaları gözlənilmədiyinin əksinə olaraq filiz kütləsinin tam qalınlığını kəşib yan süxurlara çatmamışdır (şəkil 1 d).

Bu hal onun lava axımı olması haqqında olan fikirləri şübhə altına alır, o daha çox subvulkan kütləsinə bənzəyir. Çünki, əgər bu lava qatı olsa, o müəyyən sahəvi yayılmaya malik olmalı və onun hansısa bir hissəsi, daha doğrusu, erroziyaya məruz qalmayan hissəsi saxlanılmalıydı. Lakin belə bir hal Çovdar qızıl yatağında aparılmış geoloji-kəşfiyyat işləri nəticəsində öz təsdiqini tapmadı.

Filiz kütləsinin yarıb çıxmış bir subvulkan kütləsi olması haqqındakı fikirlər olduqca realdır və müəyyən dərəcədə öz təsdiqini tapır. Lakin bu fərziyyəyə görə 1 və 2 sayılı mağaralar filiz kütləsinin tam qalınlığını açmalı idilər. Bunun əksinə olaraq dağ qazmaları filiz kütləsindən çıxmədilər və filizləşmə bütün dağ qazmaları intervalı boyu öz xüsusiyyətlərini elə bir kəskin şəkildə dəyişmədi. Sadəcə dərinliyə doğru oksidləşmiş süxurlar tədricən zəif oksidləşmiş analoqları ilə əvəz olundu. Bu isə filiz kütləsinin dərinlikdə CŞ istiqamətində genişləndiyini təsdiq edərək filiz kütləsinin sütunvari olması haqqındakı fərziyyəni şübhə altına alır. Həmçinin ətraf sahədə məhz bu tip, yəni törəmə kvarsitlərin kaolin-kvars formasıyasına aid olan ikinci bir kütlə aşkarlanmamışdır ki, bu da bir qədər şübhəli görünür. Çünki vulkanik proses yalnız kiçik bir ölçülü kütlənin çıxışı ilə tamamlana bilməzdi.

Şəkil 1

- a- Ə.Əhmədov və H Vəliyevə görə "Mərkəzi" filiz kütləsinin paleo və müasir vəziyyəti.
 b- Müəllif tərəfindən "Mərkəzi" filiz kütləsinin təklif edilən horstvari quruluş sxemi.
 c- "Mərkəzi" filiz kütləsinin A.Şirinov tərəfindən təklif edilən sütunvari quruluş sxemi.
 d- "Mərkəzi" filiz kütləsinin sxemi (geoloji kəşfiyyat işlərinin nəticələrinə görə).

Şərti işarələr

1 - Müasir çöküntülər; 2 - törəmə kvartsitlərin kaolin kvartsit fasiyası; 3 - törəmə kvartsitlərin monokvartsit fasiyası; 4 - müxtəlif tərkibli tuflar; 5 - dağ qazmaları (mağaralar, buruq quyuları); 6 - filiz kütləsinin təsəvvür olunan konturu; 7 - müasir relyef xətti; (cizgi 3-də həm də fərz filiz kütləsinin fərz olunan təmas xətti); 8 - törəmə kvartsitlərin kaolin-kvars və monokvartsit fasiyalarının təmas xətti.

"Mərkəzi" filiz kütləsinin horstvari qalxmış blok şəklində olması fikrinə gəldikdə, demək lazımdır ki, bu halda o dərinlikdə çox geniş sahəni əhatə etməlidir (cizgi 2). Bu halda kütlənin əsas hissəsinin dərinlikdə yatdığı güman edilir. Bu fikri həm də yeraltı dağ qazmalarının filiz kütləsindən kənara çıxması ilə gücləndirilir. Lakin qeyd edək ki, horstvari formanı qəbul etsək, onda filiz kütləsinin bilavasitə yaxınlığında qazılmış buruq qazmaları dərinlikdə filiz kütləsini kəsməliydi. Ancaq keçilmiş quyular heç bir nəticə vermədi. Belə ki, filiz kütləsinin həm şərqində həm də qərbində keçilmiş 100-150 m dərinlikli buruq quyuları dərinliyə doğru heç bir nəticə vermədi, baxmayaraq ki, yeraltı dağ qazmaları kütlənin şərqə doğru davam etdiyini göstərir. Bu hal ya filiz kütləsinin digər hissəsinin daha dərin səviyyədə yerləşdiyini, ya da bu mülahizənin öz təsdiqini tapmamasını göstərir.

Bütün bu mülahizələri və əldə edilən geoloji məlumatları araşdıraraq belə bir nəticəyə gəlmək olar:

1. Filiz kütləsi dərinliyə doğru həm şaquli, həm də üfüqi istiqamətlərdə genişlənir.
2. Filiz kütləsi mürəkkəb ştokverk quruluşudur.
3. Filiz kütləsi çox güman ki, ətrafda yayılmış digər kütlələr kimi subvulkan kütləsindən ibarətdir.
4. “Mərkəzi” filiz kütləsində qızıl filizləşməsi sonradan hidrotermal yolla toplanmışdır.
5. “Mərkəzi” filiz kütləsi andezit-bazalt tərkibli vulkanik süxurların hidrotermal dəyişməsi nəticəsində meydana gəlmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Баба-заде В.М., Магриби А.А., Гаврилюк П.С., Рамазанов В.Г. Баритовый пояс Азербайджана. Издательство «Адилоглы», Баку, 2003
2. Баба-заде В.М., Мусаев Ш.М., Насибов Т.Н., Рамазанов В.Г. Золото Азербайджана. Баку, 2002
3. Шихалибейли Э.Ш. Геологическое строение и история тектонического развития восточной части Малого Кавказа. Издательство Академии Наук Азербайджанской ССР. Баку, 1967.
4. Musayev Ş.D., Ramazanov V.G., Hüseynov F.C. Çovdar filiz sahəsinin geoloji quruluşu və əmələgəlməsinin struktur şəraiti. AMEA Xəbərlər Yeri №4 2005. AMEA nəşriyyatı. Bakı, 2005.
5. Babazadə V.M., Ramazanov V.G., Musayev Ş.C., Əkbərova Ş., Hüseynov F.C., Şirinov A.M. Çovdar qızıl filiz sahəsinin əmələ gəlməsinin geoloji-struktur şəraiti. Bakı Universitetinin Xəbərləri №2 2005. Bakı Universiteti nəşriyyatı. Bakı, 2005.

МОРФОЛОГИЯ РУДНОГО ТЕЛА «ЦЕНТРАЛЬНАЯ» ЧОВДАРСКОГО ЗОЛОТОРУДНОГО МЕСТОРОЖДЕНИЯ

Ф. Д.ГУСЕЙНОВ

РЕЗЮМЕ

В статье впервые приводятся систематизированные взгляды относительно морфологии промышленного рудного тела «Центральная» Човдарского золоторудного месторождения. Суммируются взгляды к этой проблеме, проанализированные с учетом имеющейся геологических материалов. Сделаны конкретные выводы относительно морфологии рудного тела, установлена приуроченность его к сложному субвулканическому телу.

THE MORPHOLOGY OF CHOVDAR GOLD DEPOSITS “CENTRAL” ORE BULK

F.J.HUSEYNOV

SUMMARY

The hypotheses about morphology of Covdar gold deposits commercial value “Central” ore bulk were sistemitized and presented in first time. These hypotheses are stydied in comparison with geological data taken from field works and explorations of underground works and some conclusive results made, the compex stockwork form of these bulk were proven.